
MATERIAŁY

„Studia Pastoralne” 2022, nr 18, s. 231-247

Ks. Andrzej Żądło

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID: 0000-0001-9249-9811

WPROWADZENIE W LEKTURĘ INSTRUKCJI NAWRÓCENIE DUSZPASTERSKIE WSPÓLNOTY PARAFIALNEJ W SŁUŻBIE MISJI EWANGELIZACYJNEJ KOŚCIOŁA

*INTRODUCTION TO READING OF THE INSTRUCTION
“THE PASTORAL CONVERSION OF THE PARISH COMMUNITY
IN THE SERVICE OF THE EVANGELISING MISSION OF THE CHURCH”*

ABSTRACT:

Niniejszemu opracowaniu nadano rangę „wprowadzenia” w lekturę instrukcji wydanej w 2020 r. przez Kongregację ds. Duchowieństwa, zatytułowanej *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*. Stąd też studium tegoż opracowania nie może zastąpić lektury samego dokumentu, ale ma wzbudzić pragnienie osobistego kontaktu z nim. Celem zaś tego kontaktu ma być dokładne zapoznanie się z jego treścią, która na poczesnym miejscu stawia potrzebę duszpasterskiego nawrócenia w różnych obszarach zarówno życia, jak i działania duszpasterskiego wspólnot parafialnych, powoływanych do istnienia po to, by skutecznie służyć misji ewangelizacyjnej Kościoła. Oddawszy się takiej lekturze omawianej instrukcji, znajdziemy w jej treści wiele nieodzownych wskazówek, inspirujących do tego, by współczesnemu duszpasterstwu parafialnemu nadawać kształt adekwatny do potrzeb i problemów dzisiejszego świata.

This study has been given the status of an “introduction” to the reading of the instruction issued in 2020 by the Congregation for the Clergy, entitled *Pastoral conversion of the parish community in the service of the evangelizing mission of the Church*. Hence reading this study cannot replace reading the document itself, but it is intended to arouse a desire for personal contact with the document. The purpose of this contact is to get acquainted with its content, which places high priority on the need for pastoral conversion in various areas of both life and pastoral activity of parish communities, established in order to effectively serve the evangelizing mission of the Church. Having devoted ourselves to such a reading of the discussed study, we will find in its content many indispensable guidelines, inspiring to give to the contemporary parish pastoral care a shape adequate to the needs and problems of today’s world.

Słowa kluczowe: instytucje kościelne, misja ewangelizacyjna, nawrócenie duszpasterskie, parafia

Keywords: Church institutions, evangelising mission, pastoral conversion, parish

Instrukcja pt. *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła* została opublikowana przez Kongregację ds. Duchowieństwa w Rzymie dnia 20 lipca 2020 r. Jakiś czas wcześniej, a konkretnie 27 czerwca, została ona zatwierdzona przez Ojca Świętego Franciszka, natomiast 29 czerwca, w uroczystość Świętych Apostołów Piotra i Pawła, podpisana przez prefekta Kongregacji ds. Duchowieństwa, kard. Beniamino Stella¹. Instrukcja stanowi odpowiedź na prośby biskupów z całego świata, którzy zwracali się do kongregacji w sprawie już wprowadzanych lub planowanych projektów reform wspólnot parafialnych i restrukturyzacji diecezji². Ksiądz Andrzej Ripa, podsekretarz wzmiankowanej kongregacji, dokonując prezentacji dokumentu, zauważył, że w ostatnich dziesięcioleciach nastąpiły znaczące zmiany społeczne i kulturowe, wymuszające inny styl uprawiania duszpasterstwa, zarówno wobec osób pozostających w regularnym kontakcie z parafią, jak i wobec „wierzących niepraktykujących” lub nieangażujących się w życie Kościoła, bo dalekich od wiary w Chrystusa³.

Zamierzonym celem instrukcji jest pobudzenie wszystkich członków naszych parafii (duszpasterzy, osoby konsekrowane i świeckich) do refleksji nakierowanej na uświadomienie sobie, jak sami rozumiemy parafię, w jakiej relacji do soborowego ideału parafii pozostają nasze wspólnoty parafialne, do których my przynależymy i które tworzymy, jaka perspektywa na przyszłość rysuje się przed nimi, co moglibyśmy/powinniśmy już dziś lub w niedalekiej przyszłości zmienić, co koniecznie wprowadzić, w kierunku jakiego formatu duszpasterstwa parafialnego zmierzać, wykorzystując doświadczenia wspólnot innych Kościołów partykularnych, zdobyte w ewoluującym wciąż kontekście życia społeczno-religijnego.

Ranga dokumentu, który jest instrukcją, nie kwalifikuje go do „narzucania” nam czy „wymuszania” na nas jakichkolwiek rozwiązań. Jego cennym walorem jest to, że chce nam dać wartościowe wskazania i zalecenia, pobudzić naszą refleksję, a może też poruszyć sumienia do postawienia sobie istotnych pytań na temat parafii. Pierwsze z takich pytań, podsuwane już przez sam tytuł dokumentu, dotyka kwestii misji ewangelizacyjnej, jaką Kościół ma do zrealizowania poprzez najmniejsze swoje jednostki strukturalne, jakimi są parafie. Dokument wyraźnie mówi o misji. Ona zaś ma to do siebie, że jest procesem długofalowym, odpowiednio programowanym i planowanym oraz w swoim czasie weryfikowanym, jak też posługującym się stosownymi środkami i metodami postępowania. W tym kontekście zastanawiający jest fakt, że wzmiankowany tytuł instrukcji kładzie

¹ Polskie tłumaczenie instrukcji ukazało się we Wrocławiu w 2020 r.

² T. Wielebski, *Wokół instrukcji „Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła”*, „Studia Elckie” 23 (2021) nr 2, s. 223.

³ Zob. Prezentacja Instrukcji Kongregacji ds. Duchowieństwa *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, 9 (2020), s. 35.

przede wszystkim nacisk na „nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej” w służbie wspomnianej misji. Wniosek można wyciągnąć z tego taki, że musi być coś na rzeczy z ewangelizacyjnym wymiarem duszpasterstwa realizowanego w naszych wspólnotach parafialnych, skoro Kongregacja ds. Duchowieństwa uznała za potrzebne uwrażliwienie nas na potrzebę nawrócenia w tym względzie.

STRUKTURA DOKUMENTU

Treść instrukcji *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła* opracowana jest w jedenastu rozdziałach podzielonych na punkty, których w sumie jest sto dwadzieścia cztery. Rozdziały te poprzedza krótkie (dwupunktowe) wprowadzenie, a całość zamyka zakończenie zredagowane w trzech punktach. Sześć pierwszych rozdziałów oraz dziewiąty i jedenasty prezentują treść jednolitą, natomiast w rozdziałach: siódmym, ósmym i dziesiątym występują dodatkowo podpunkty. I tak, w rozdziale siódmym mamy ich cztery (VIIa, VIIb, VIIc, VIId), w rozdziale ósmym – osiem (VIIIa, VIIIb, VIIIc, VIId, VIIIe, VIIIf, VIIIg, VIIIh), zaś w rozdziale dziesiątym – trzy (Xa, Xb, Xc).

Treść dokumentu można podzielić na dwie części. Pierwsza z nich (rozdziały I–VI) porusza kwestie dotyczące nawrócenia duszpasterskiego (I: 3–5), parafii we współczesnym kontekście (II: 6–10), znaczenia parafii dzisiaj (III: 11–15), misji stanowiącej główne kryterium odnowy parafii (IV: 16–26), parafii urzeczywistniającej się jako wspólnota wspólnot zintegrowanych, ewangelizujących i okazujących wrażliwość na ubogich (V: 27–33), poddającej się procesowi prowadzemu od nawrócenia osób do przekształcenia struktur (VI: 34–41). Druga część dotyczy swą treścią kwestii odnoszących się do struktur parafii oraz innych – możliwych – podziałów terytorium diecezji (VII: 42–61). W ramach tej problematyki porusza się zagadnienie dotyczące erygowania połączonych parafii (VIIa: 46–51), dekanatu/wikariatu rejonowego (VIIb: 52–53), jednostek duszpasterskich (VIIc: 54–60) i okręgu duszpasterskiego (VIId: 61). Rozdział VIII omawia zwyczajne i nadzwyczajne formy powierzenia pieczy pasterskiej o wspólnotę parafialną, skupiając uwagę na roli i zadaniach proboszcza (VIIIa: 66–74), administratora parafialnego (VIIIb: 75), kilku kapłanów odpowiadających wspólnie za parafię (VIIIc: 76–77), wikariusza parafialnego (VIId: 78), diakonów (VIIIe: 79–82), osób konsekrowanych (VIIIf: 83–84), osób świeckich (VIIIg: 85–86). Dokument omawia także inne formy powierzenia pieczy duszpasterskiej nad parafią (VIIIh: 87–93). W kolejnych rozdziałach instrukcja omawia funkcje i posługi parafialne (IX: 94–100), instytucje współodpowiedzialności kościelnej (X), wymieniając parafialną radę ds. ekonomicznych (Xa: 101–107), parafialną radę duszpasterską (Xb: 108–114) oraz wspominając o innych formach współodpowiedzialności duszpasterskiej (Xc:

115–117). W końcu porusza się także kwestie ofiar składanych przy okazji udzielania sakramentów (XI: 118–121)⁴.

Poniżej przedstawiona zostanie próba syntetycznego prześledzenia treści każdego ze wspomnianych i wyliczonych wyżej rozdziałów instrukcji. W proponowanym opracowaniu nie chodzi więc o analityczne przestudiowanie treści całego dokumentu Kongregacji ds. Duchowieństwa, dedykowanego duszpasterstwu wspólnoty parafialnej, czy też o problemowe podejście do przedstawionych i omówionych w nim zagadnień, lecz o zaprezentowanie swoistego *résumé* treści przekazywanej w każdym z jedenastu rozdziałów instrukcji. Chodzi nade wszystko o wzbudzenie w czytelniku pragnienia osobistego sięgnięcia po dokument i zapoznania się z nim oraz przestudiowania go pod kątem jego inspirującej przydatności dla duszpasterstwa parafialnego, wcielanego w czyn w czasach niełatwych, w dużej mierze warunkujących styl naszego angażowania się w dzieło ewangelizacji współczesnego świata. Dla skuteczniejszego spersonalizowania namysłu nad instrukcją wydaną dwa lata temu przez Kongregację ds. Duchowieństwa proponuje się na zakończenie refleksji nad treścią poszczególnych jej rozdziałów pytania, których celem jest uświadomienie nam stanu uprawianego w naszych parafiach duszpasterstwa.

ROZDZIAŁ PIERWSZY: „NAWRÓCENIE DUSZPASTERSKIE”

Treść tego rozdziału zwraca uwagę na rangę i konieczność duszpasterskiego nawrócenia jako podstawowego zagadnienia nowej ewangelizacji czy reewangelizacji. Jeżeli chcemy, aby skuteczniejsza dziś ewangelizacja mogła być dookreślona jako „nowa”, to nie możemy chcieć jej wprowadzać w życie przy pomocy metod „z przedwczoraj”, nie możemy za wszelką cenę dążyć do zachowania tzw. *status quo*, czyli „stanu rzeczy” opierającego się na niechęci do zmian i nowości oraz podejmowania świeżych inicjatyw. Nie możemy pozostawać bierni wobec procesu ewolucji, jakiej podlega współczesny świat i żyjący w nim człowiek, kulturowo dziś dorastający w innym kontekście niż poprzednie pokolenia, wystawiany na inne zagrożenia i uciekający się do innych argumentów, niż to było dawniej. Niemniej ten współczesny człowiek ma, podobnie jak minione pokolenia, prawo do pokarmu będącego w stanie zaspokoić głód Boga. Pokarm ten, a jest nim niezmiennie słowo Boże, jesteśmy zobowiązani podawać mu my (my mamy dawać mu jeść – por. Mk 6,37), członkowie współczesnych wspólnot parafialnych. Mamy to robić w sposób, który stale podsyca ów głód, a to niejednokrotnie domaga się przemiany wielu aspektów naszego duszpasterstwa, począwszy od zmiany sposobu myślenia i postępowania, a skończywszy na odnowie duchowej.

⁴ Zob. T. Wielebski, *Wokół instrukcji...*, s. 224, 225.

Pytanie: W czym – według twojej oceny – powinno się przejawić nawrócenie duszpasterskie w parafii, której jesteś duszpasterzem?

ROZDZIAŁ DRUGI: „PARAFIA WE WSPÓLCZESNYM KONTEKŚCIE”

Parafia ma długą historię i od początku odgrywa fundamentalną rolę w życiu chrześcijan, w rozwoju i duszpasterskim działaniu Kościoła. Zaczątkowych form jej istnienia – w postaci małych wspólnot – można się dopatrzeć już w pismach św. Pawła (por. Rz 16,3-5; 1 Kor 16,19-20; Flp 4,22). Sama jej nazwa jest spolszczeniem greckiego rzeczownika *paroikia*, który wywodzi się od czasownika *paroikein*, wskazującego w grece klasycznej na zamieszkanie w obcym środowisku w charakterze przybysza, który nie legitymuje się danym obywatelstwem. Tak pojmowana parafia odpowiada logice wcielenia Chrystusa, który też na ziemi tylko przebywał, a po wykonaniu dzieła zleconego Mu przez Ojca odszedł do nieba (choć jednocześnie pozostał z nami na sposób sakramentalny). Za główne zadanie parafii, podobnie jak w życiu Jezusa, uważa się od czasów jej zaistnienia przybliżanie Ewangelii ludowi Bożemu poprzez głoszenie orędzia zbawczego (kerigmat) i świadectwo wiary, jak też celebrację sakramentów (liturgia). Z czasem zaczęto z parafią kojarzyć aspekt bardziej terytorialny niż personalny (do dziś o parafii myśli się jak o populacji określonej granicami konkretnego terytorium), w związku z czym reprezentować ją zaczął okazały budynek kultu – znak wiary ludu Bożego zamieszkującego dane terytorium oraz znak obecności pośród niego zmartwychwstałego Pana.

Dzisiaj natomiast „terytorialność” schodzi w życiu społecznym jakby na drugi plan, a przybiera na sile to, co przyczynia się do poszerzenia „granic istnienia”, a mianowicie przybiera na sile mobilność (życie toczy się jakby w „globalnej wiosce”) i kultura cyfrowa, która już w znacznym stopniu zmieniła rozumienie przestrzeni oraz język i zachowanie ludzi – zwłaszcza młodszych pokoleń. Poza tym coraz częściej zamieszkują terytoria naszych parafii osoby, a nawet całe rodziny, które same z siebie nie czują potrzeby brania czynnego udziału w życiu parafialnym. W związku z tym wskaźnik związków międzyosobowych wyznaczanych tylko przez terytorium (wspólne miejsce zamieszkania) wydaje się dzisiaj w dużej mierze niewystarczający. Stąd rodzi się coraz pilniejsza potrzeba nowego rozeznania wspólnotowego i działania na rzecz utrwalania związków międzyosobowych opartych o wartości duchowe wynikające z Ewangelii i z liturgii.

Pytanie: Jakie formy przybliżania Ewangelii i dawania świadectwa wiary ludziom niepraktykującym lub wręcz niewierzącym stosowane są (poza faktem zamieszkania na wspólnym terytorium) w twojej parafii?

ROZDZIAŁ TRZECI: „ZNACZENIE PARAFII DZISIAJ”

Zdarza się często tak, że parafie funkcjonują jako „ośrodki (instytucje) obsługi religijnej petentów”, natomiast w świetle tego, co podkreśliliśmy wyżej, powinny one czuć się coraz bardziej mobilizowane do odnowy i natężania swego dynamizmu ukierunkowanego na tych, co przyjęli chrzest, by im pomagać we wciąż nowym odkrywaniu swojego powołania do tego, aby być faktycznie dojrzałymi uczniami Jezusa i misjonarzami Ewangelii – w świetle dokumentów Soboru Watykańskiego II i całego posoborowego nauczania Kościoła, które jednoznacznie wskazują na to, że „duszpasterstwo winno być zawsze prowadzone w duchu misyjnym”⁵. Stąd każdy członek parafii powinien się czuć wspierany przez całą wspólnotę i tak przez nią formowany, aby było mu łatwiej i skuteczniej angażować się na co dzień w dzieło ewangelizacji. Dlatego trzeba szukać nowych sposobów na bycie razem, na bliskość, na poczucie braterstwa i współodpowiedzialności za wszystko, czym parafia żyje, i inicjować działania, które temu sprzyjają. Nie wystarczy bowiem obecność takiego czy innego ruchu religijnego na terenie parafii, którego członkowie (i tylko oni we własnym gronie) zbierają się systematycznie na wspólnotowe, formacyjno-przeżyciowe spotkania. Dziś chodzi o to, by szansę schodzenia się razem – poza zgromadzeniami liturgicznymi – mieli wszyscy parafianie, a nie tylko „wybrani” przez przynależność do któregoś ze wspomnianych ruchów czy grup formacyjnych. Wszyscy powinni – przy zastosowaniu odpowiednich metod i środków duszpasterskich – mieć szansę na udział w grupach formacyjnych wspomagających dojrzewanie do „duchowości komunii”. Wszyscy też powinni mieć szansę na swobodne wypowiedzanie swoich przemyśleń, zgłaszanie uwag i dezyderatów, a także różnych propozycji. Sposobem na to mogłoby być tzw. „zgromadzenie duszpasterskie”, otwarte zawsze dla wszystkich, zwoływane co jakiś czas przez proboszcza i odbywane pod jego przewodnictwem, w celu wspólnego z parafianami planowania i poszukiwania najlepszych rozwiązań, wytyczania kierunków parafialnego duszpasterstwa, jak też weryfikowania przemierzanej – jako organiczna wspólnota parafialna – drogi⁶.

Pytania: Czy twoi parafianie mają szansę na regularne uczestniczenie w parafialnych grupach formacyjnych? Jak często i w jakim gronie parafian gromadzicie się na wspólne, otwarte dla wszystkich, debaty na temat profilu duszpasterskiego waszej parafii i jej znaczenia dla was samych i dla społeczności, w której żyjecie na co dzień?

⁵ Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, w: tenże, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, tłum. polskie, Poznań 2002, nr 30, s. 250.

⁶ Por. A. Żądło, *Parafia w trzecim tysiącleciu*, Kielce 1999, s. 89-91.

ROZDZIAŁ CZWARTY: „MISJA, GŁÓWNE KRYTERIUM ODNOWIENIA”

Wspomniana wyżej zasada terytorialności pozostaje w pełni obowiązująca w odniesieniu do parafii, gdyż wymaga tego prawo⁷, choć na terenie Polski, w przeciwieństwie do innych krajów, zasada ta odgrywa w duszpasterstwie parafialnym wciąż jeszcze znaczną rolę. Niemniej jednak również w naszym życiu społecznym dochodzi do głosu coraz częściej tzw. „terytorium egzystencjalne”, bo dziś w świadomości ludzi bardziej się liczy „środowisko” niż „przestrzeń geograficzna”. I to na takim właśnie „terytorium” zaczynają rodzić się (również u nas) wyzwania stawiane Kościołowi pośród społeczności. Jeżeli jednak te wyzwania natrafiają na formę duszpasterstwa typowo tradycyjnego, czyli powtarzającego z roku na rok te same czynności, bazującego na tych samych wydarzeniach i pozbawionego wpływu na życie konkretnych ludzi (co często przecież ma miejsce w praktyce), to mamy do czynienia z duszpasterstwem bez smaku ewangelicznego i misyjnego, a więc z duszpasterstwem „niepokojącej powtarzalności”. W związku z tym konieczne staje się nieustanne zakreślanie wciąż nowych perspektyw, które pozwolą odnowić „tradycyjne” struktury parafialne w kluczu misyjnym. **To zaś stanowi serce pożądanego nawrócenia duszpasterskiego**, które musi dotyczyć głoszenia słowa Bożego, życia sakramentalnego, świadczenia miłosierdzia, jak też istotnych obszarów, w oparciu o które parafia wzrasta i dostosowuje się do Tajemnicy, w którą wierzy. Stąd powinniśmy przywiązywać jeszcze większą wagę do:

- żywego kontaktu wiernych z Pismem Świętym (poprzez nabożeństwa słowa Bożego, kręgi biblijne w małych grupach, nabożeństwa *lectio divina*);
- inicjacyjnego, a więc stopniowo wprowadzającego w naśladowanie Chrystusa, sposobu przygotowywania się katechumenów, ich środowisk i pozostałych wiernych do sakramentów (do sakramentu pokuty przez systematyczne organizowanie dla wiernych, na przykład w każdą sobotę, wspólnotowo sprawowanych celebracji sakramentu pokuty z indywidualną spowiedzią, zamiast szybkich spowiedzi indywidualnych, „wysłuchiwanych” najczęściej podczas Mszy św. – również niedzielnych);
- mistagogicznego sposobu oddziaływania (przez przepowiadanie liturgiczne i pozaliturgiczne oraz przez katechezę) na wiernych i prowadzenia ich do przeżywania głębi misterium wyznawanych wiarą i sprawowanych w liturgii;
- systematycznego posyłania do chorych w każdą niedzielę, bo każda jest z natury rzeczy „dniem komunii” (nie tylko więc w pierwsze piątki miesiąca!), szafarzy z Komunią św.

⁷ Por. *Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 1984 [dalej: KPK], kan. 102; 1015; 1016; 1108 § 1.

Pytania: Która z możliwych do zastosowania form sakramentu pokuty stosowana jest w twojej parafii? Czy posyłani są w niedziele szafarze z Komunią św. do wszystkich chorych twojej parafii, by zagwarantować im możliwość realnego pozostawania w komunii z parafią, a przez nią z całym Kościołem?

ROZDZIAŁ PIĄTY: „WSPÓLNOTA WSPÓLNOT”

Ktoś, spoglądając na tytuł tego rozdziału analizowanej instrukcji, mógłby powiedzieć, że każda parafia jest prawdziwą wspólnotą wspólnot, jako że w skład każdej z nich wchodzi naturalne wspólnoty, jakimi są nasze rodziny. Z treści tego rozdziału wynika jednak, że nie chodzi tu w pierwszym rzędzie o wspomniane naturalne rodziny, lecz o wspólnoty rodzące się na fundamencie wiary z inspiracji Ducha Świętego, który członków dużej wspólnoty, jaką jest każda parafia, wyposaża w różnorakie dary i charyzmaty. Tworzy to grunt do wyróżnienia w obrębie parafii specyficznych wspólnot, analogicznych do komórek w ludzkim organizmie, gwarantujących parafiom organiczność w działaniu. Podobnie jak komórki gwarantują żywotność i harmonię w funkcjonowaniu każdego organizmu, tak małe wspólnoty, powoływane do istnienia w parafiach przez proboszczów (nie takie, które rodzą się chaotycznie i nie wiedząc z czyich inspiracji), chronią parafie przed przeradzaniem się w skamieniałe monolity, jako że gwarantują im żywotność, by jako wspólnoty wspólnot spełniały swe podstawowe powołanie do tego, by głosić słowo Boże i przysparzać Kościołowi wciąż nowych członków, sprawować Pamiątkę męki, śmierci i zmartwychwstania Pana oraz miłością świadczyć o wierze i żyć duchem misyjnym, gwarantując wszystkim kontakt ze zbawczym przesłaniem, wzbudzającym w nas życie. Wielość małych wspólnot w łonie dużej wspólnoty parafialnej zależy od wrażliwości jej członków na działanie Ducha Świętego i od ich woli otwarcia się na Jego dary, jak też od rozeznania tych darów przez duszpasterzy, którzy dla miłości prawdy mają prawo do takiego rozeznawania, a nawet obowiązek dokonywania go. Zasada łączności małych wspólnot ze swoją parafią ma charakter przede wszystkim wertykalny, jako że inicjatorem rozdzielanych darów jest Duch Święty, który uzdalnia do zróżnicowanych aktywności duszpasterskich i ewangelizacyjnych. Jeżeli obdarowani reagują ochoczo na Boży dar, a ich charyzmat zostanie pozytywnie rozeznany przez duszpasterza parafii, wtedy owa wertykalność krzyżuje się w praktyce z horyzontalnością wcielania charyzmatu w czyn, co równoznaczne jest z angażowaniem się członków małych wspólnot parafialnych w duszpastersko-misyjną działalność parafii w środowisku, które tworzy szeroki kontekst jej istnienia.

Charyzmatów nie da się ogarnąć liczbowo, nie da się ich też ograniczyć do jakiegoś zamkniętego systemu. Jest ich dużo, bo nieograniczona jest hojność Ducha Świętego i szeroki jest zasięg Jego działania. Nie zawsze – niestety – temu faktowi odpowiada rzeczywistość naszych parafii, w których zbyt mało uwagi

przywiązuje się do rozeznawania darów, jakich wiernym udziela Bóg, darów – z tego powodu – skazywanych często na martwość. A przecież każda parafia – nie tylko ta, która ma rangę sanktuarium lub jakiś wyjątkowy status w diecezji – odznaczać się powinna sobie właściwą charyzmatycznością, która z kolei przejawia się nie inaczej, jak przez charyzmatyczność jej członków. Im więcej charyzmatów (poszczególnych osób i małych grup) zostanie rozeznaczonych i uaktywnionych w parafiach, tym czytelniejsza będzie ich tożsamość i klarowniejsze ich świadectwo o tym, że już przeniknięte są **duchowością komunii**, o której – jako o szansie dla duszpasterstwa parafialnego w trzecim tysiącleciu – pisał św. Jan Paweł II⁸, lub ku takiej duchowości zmierzają przez nawrócenie duszpasterskie, by być bliżej ludzi i stanowić środowisko żywej komunii oraz uczestnictwa w ewangelizacyjnej misji Kościoła⁹.

Pytania: Jakie charyzmaty i w jaki sposób są już przez ciebie rozeznane i wcielanie w czyn w parafii? Co – zgodnie z zalecanym przez omawianą instrukcję nawróceniem duszpasterskim – pragniesz zrobić, aby takich nawróceń uaktywniało się więcej – tam gdzie wskaże Duch Święty (na polu liturgicznym, katechetycznym, ewangelizacyjno-misyjnym, charytatywnym i in.)?

ROZDZIAŁ SZÓSTY: „OD NAWRÓCENIA OSÓB DO PRZEKSZTAŁCENIA STRUKTUR”

Tytuł szóstego rozdziału instrukcji pozwala nam niejako dokładniej pojąć, czym tak naprawdę jest „nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej” i na czym ono polega. Choć samo nawrócenie kojarzymy najczęściej z życiem moralnym, z jakimś upadkiem, z którego trzeba się podnieść, z błędem, który należy skorygować i wyrugować z życia, to tutaj poszerzona zostaje niejako perspektywa semantycznego zakresu pojęcia „nawrócenie”. Uświadomione zostaje nam przy tej okazji, że nawrócenie wcale nie musi być związane wyłącznie z jedną konkretną osobą. Ono może dotyczyć także danej społeczności, którą w naszym przypadku jest wspólnota parafialna. Jeżeli dokument uwrażliwia nas na potrzebę nawrócenia „duszpasterskiego”, to – analogicznie do „nawrócenia w sensie moralnym” – chodzi o skorygowanie naszej aktywności w obszarze duszpasterstwa parafialnego. Jeżeli tak, to wniosek jest oczywisty, że również w takie działania mogą wkraść się błędy. I rzeczywiście się wkradły. Przez długi bowiem czas nie uświadomialiśmy sobie faktu, że podmiotem duszpasterstwa parafialnego nie są tylko osoby duchowne (księża, diakoni, osoby konsekrowane), lecz cała wspólnota ochrzczonych. Dopiero od niedawna zaczyna dojrzywać w nas świadomość, że

⁸ Por. List apostolski *Novo millennio ineunte* (2001), 43.

⁹ Por. Franciszek, *Adhortacja Evangelii gaudium* (2013), 28.

zróznicowane są funkcje, jakie członkowie tej wspólnoty mają do spełnienia, bo one wynikają z przyjętych sakramentów (chrztu, bierzmowania i – w przypadku niektórych – święceń kapłańskich) lub posług. To – według instrukcji – mają pojąć i do tego się przekonać (a więc nawrócić) wszyscy. Wielu bowiem trwa wciąż we wspomnianym błędzie i wszelką aktywność duszpasterską kojarzy wyłącznie z duchownymi (zdarza się, że sami duszpasterze w takim błędzie trwają). Za każdym razem, kiedy zapominamy o tym, że cały lud Boży jest namaszczone Duchem Świętym i – w związku z tym – cały jest podmiotem działania Kościoła, podążamy złą drogą. Ile razy ignorujemy lub redukujemy do małych elit lud Boży, to budowane przez nas wspólnoty, tworzone programy duszpasterskie i struktury, pozbawione są gruntu, w którym zagnieżdżają się korzenie Kościoła, a w związku z tym wypaczamy jego naturę i popadamy w pustkę. Do przewyciężenia więc pozostaje z jednej strony koncepcja parafii skupionej na sobie, jakby w sobie zakleszczonej (autoreferencyjnej), pozbawionej świadomości bycia jedną z żywych komórek Kościoła powszechnego, z drugiej zaś koncepcja duszpasterstwa sklerikalizowanego, a więc skoncentrowanego na *status quo* w duszpasterstwie skupionym pod każdym względem w rękach duszpasterzy, a przez to niewrażliwym na potrzebę przekształcania dotychczasowych struktur duszpasterskich w struktury respektujące różnorodność powołań i posług poszczególnych członków parafii: prezbiterów, diakonów, konsekrowanych i świeckich, każdego zgodnie z jego charyzmatem rozeznaczonym przez duszpasterza i powierzonymi mu przez tegoż duszpasterza zadaniami.

Pytanie: Jakie struktury duszpasterskie udało ci się w ostatnim czasie przekształcić (a może zainicjować) w swojej parafii, by zadośćuczynić wymogowi umożliwienia każdemu z członków ludu Bożego, jakimi są wszyscy twoi parafianie, czynnego udziału w misji ewangelizacyjnej?

ROZDZIAŁ SIÓDMY: „PARAFIA I INNE WEWNĘTRZNE PODZIAŁY W DIECEZJI”

W świetle omówionego wyżej rozdziału szóstego instrukcji nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w sensie misyjnym nabiera kształtu i wyraża się w stopniowym procesie odnowy struktur oraz – w konsekwencji – w różnorodnym angażowaniu parafian (członków ludu Bożego) w duszpasterstwo i jego implementację.

W rozdziale siódmym instrukcja przechodzi do zapoznania nas z nowymi, choć już od kilku dziesięcioleci odnajdującymi swe miejsce w dokumentach Kościoła i w rzeczywistym zastosowaniu w Kościołach partykularnych Zachodu, strukturami wewnątrzdiecezjalnymi. Otóż do przewidzianego przez *Kodeks prawa kanonicznego* (kan. 374 § 2) podziału diecezji na dekanaty (wikariaty

rejonowe) i parafie doszła możliwość łączenia kilku dotychczasowych samodzielnych parafii w tzw. jednostki duszpasterskie. Zaleca się bardzo, aby takie łączenie uwzględniało w jak największym stopniu jednorodność ludności i jej zwyczaje, a także wspólne cechy wydzielonego przez połączenie kilku parafii terytorium, w celu ułatwienia relacji bliskości między proboszczami i innymi osobami zaangażowanymi w duszpasterstwo. Połączenia kilku parafii można dokonać przede wszystkim poprzez prostą formę federacyjną, która gwarantuje, że połączone parafie zachowują swą odrębność pod względem tożsamości. W instrukcji przewiduje się też możliwość zniesienia danej parafii i włączenia jej do innej, gdy przemawiają za tym uzasadnione racje i okoliczności.

W dalszej części instrukcji omawia się dekanaty, które mogą być w różnych stronach świata różnie nazywane, na przykład: „archiprezbiteraty”, „okręgi duszpasterskie” albo „prefektury”. Jeżeli biskup uzna za konieczne, aby wewnątrz dekanatu powołać do istnienia wspomniane wyżej „jednostki duszpasterskie”, to może zadekretować trwale i instytucjonalnie zarządzane połączenie różnych parafii w owe jednostki. W takim przypadku każdą parafię takiej jednostki przydziela jednemu (własnemu) proboszczowi bądź też zespołowi kapłanów, który troszczy się wspólnie o wszystkie wspólnoty parafialne jednostki. Ewentualnie, jeśli biskup uzna za stosowne, jednostka duszpasterska może się składać z kilku parafii powierzonych trosce jednego, wspólnego wszystkim parafiom, proboszcza. Do biskupa diecezjalnego należy też określenie, czy – stosownie do potrzeb – każda parafia omawianej jednostki duszpasterskiej powinna posiadać własną parafialną radę duszpasterską, czy też lepiej, aby to zadanie było powierzone jednej radzie duszpasterskiej ustanowionej wspólnie dla wszystkich zainteresowanych wspólnot parafialnych jednostki. Poszczególne natomiast parafie danej jednostki duszpasterskiej, ze względu na to, że zachowują osobowość i zdolność prawną, muszą posiadać własną radę ds. ekonomicznych.

Pytania: Czy dostrzegasz lub czujesz potrzebę erygowania na terenie twojej diecezji jakiejś jednostki łączącej w inny sposób niż dotąd określone wspólnoty (grupy) wiernych?

ROZDZIAŁ ÓSMY: „ZWYCZAJNE I NADZWYCZAJNE FORMY POWIERZENIA PIECZY PASTERSKIEJ O WSPÓLNOTĘ PARAFIALNĄ”

W tym rozdziale poświęca się uwagę na pierwszym miejscu proboszczom, następnie zaś pozostałym prezbiterom, którzy w łączności z biskupem stanowią zasadniczy punkt odniesienia dla wspólnot parafialnych. Podkreśla się niezastąpioną wartość komunii między księżmi zaangażowanymi w duszpasterstwo danej parafii, ich wspólnej modlitwy i harmonijnego wypełniania działań duszpasterskich. Odnośnie do proboszcza podkreśla się, iż może nim być kapłan, a więc

osoba wyświęcona, a nie osoba świecka lub też grupa osób złożona z duchownych i świeckich. Proboszcz prawnie reprezentuje parafię i odpowiada za wszystkie jej dobra. Zasadniczo biskup mianuje księdza proboszczem danej parafii na czas nieokreślony, chyba że Konferencja Episkopatu ustali inaczej dekretem. Niemniej jednak od wszystkich proboszczów wymaga się gotowości do przeniesienia się w każdej chwili na inną parafię lub na inny urząd albo do podjęcia troski proboszczowskiej dodatkowo o inną parafię lub o kilka sąsiednich parafii, które z różnych powodów (np. z racji braku kapłanów) pozbawione są własnego proboszcza. Zgodnie z tym, co przewiduje *Kodeks prawa kanonicznego*, każdy proboszcz po ukończeniu 75 lat życia powinien czuć moralny, choć nie kanoniczny, obowiązek złożenia na ręce biskupa rezygnacji z kierowania daną parafią. Na emeryturę przechodzi wtedy, gdy biskup powiadomi go pisemnie o przyjęciu jego rezygnacji. Biskup jednak, w zależności od stanu rzeczy, może zaproponować mu do spełnienia jakieś inne, dostosowane do jego możliwości, zadanie.

W dalszej części rozdziału poświęca się jeszcze uwagę administratorom parafialnym, których mianuje biskup, gdy nie może od razu dokonać nominacji na proboszcza. Urząd administratora ma charakter przejściowy, który nie powinien być spełniany dłużej niż rok. Dalej akcentuje się również „dodatkową” możliwość powierzenia przez biskupa pieczy pasterskiej o parafię lub kilka parafii równocześnie wspólnie kilku kapłanom, gdyby domagały się tego okoliczności. Odnośnie do wikariusza parafialnego akcentuje się możliwość mianowania go do posługi w: 1) określonym sektorze duszpasterskim; 2) w kilku parafiach jednocześnie; 3) w jednej konkretnej parafii, dla pełnienia w niej posługi całościowo lub w jakiejś części. Sporo uwagi poświęca się też diakonom stałym (inkardynowanym do diecezji lub – w razie potrzeby – do innych jej struktur), których się przedstawia jako współpracowników biskupa i kapłanów w jedynej misji ewangelizacyjnej – włączających się w nią na mocy otrzymanego sakramentu święceń – oraz jako strażników i gwarantów służby w Kościele: służby Słowu, ołtarzowi i ubogim. Generalnie diakoni spełniają swoją posługę w dwóch obszarach, a mianowicie w obszarze ewangelizacji i miłosierdzia, choć w *Kodeksie prawa kanonicznego* nie ma (w przeciwieństwie do prezbiterów czy osób świeckich) żadnej wzmianki na temat jakiegoś szczególnego urzędu, w którym mogłaby się wyrazić specyfika posługi diakonów. W instrukcji podkreśla się też wkład osób konsekrowanych w misję ewangelizacyjną parafii, realizowany przede wszystkim na drodze świadectwa o radykalnym naśladowaniu Chrystusa poprzez profesję rad ewangelicznych, a także pełnienia czynów zgodnie z charyzmatem każdego instytutu (katecheza, posługa miłości, formacja, duszpasterstwo młodzieży, opieka nad chorymi i in.). Odnośnie do wiernych świeckich, którzy w każdej parafii stanowią grupę najliczniejszą, podkreśla się to, że zgodnie z ich świeckim charakterem mają szukać królestwa Bożego, zajmując się sprawami świeckimi i kierując nimi po

myśli Bożej¹⁰. Powinni też czuć się powołani do współdziałania ze swymi pasterzami na rzecz wspólnoty kościelnej dla jej wzrostu i żywotności, angażować się w rozmaite posługi zgodnie z charyzmatami, jakich Pan im udziela. Na zakończenie omawianego rozdziału proponuje się refleksję nad „innymi formami powierzenia pieczy duszpasterskiej”. Zagadnienie to nie odnosi się bezpośrednio do naszych polskich warunków. Jest natomiast aktualne w tych częściach świata, w których brakuje już dziś kapłanów, których biskup mógłby mianować proboszczami lub administratorami. W takich nadzwyczajnych sytuacjach – i tylko w nich oraz na określony czas – biskup może powierzyć w formie nadzwyczajnej opiekę duszpasterską nad parafią (nie mianować proboszczem!) diakonowi, osobie konsekrowanej lub świeckiej, a nawet jakiemuś zespołowi osób (np. instytutowi zakonnemu, stowarzyszeniu). Wtedy powoływany jest przez biskupa jakiś prezbiter na „moderatora duszpasterskiego” i powierza się mu zadanie koordynowania i przewodzenia zespołowi osób powołanych do wypełnienia tego zadania. Jemu należy się wyłączna władza i funkcje właściwe proboszczowi, choć nie jest on w sensie ścisłym proboszczem.

Pytanie: Jaki wiek byłby twoim zdaniem optymalny do przejścia proboszczów na emeryturę w twojej diecezji?

ROZDZIAŁ DZIEWIĄTY: „FUNKCJE I POSŁUGI PARAFIALNE”

W treści tego rozdziału mamy do czynienia z dwoma kategoriami postanowień, rozporządzeń i możliwości rozwiązań. Linie podziału wyznacza fakt dostatecznej liczby kapłanów w Kościołach lokalnych albo – niestety – ich braku. W sytuacjach regularnych, a więc tam, gdzie są kapłani, których biskupi mogą ustanawiać pasterzami wspólnot parafialnych (z taką sytuacją mamy jeszcze do czynienia w Polsce), wskazana jest współpraca wiernych z pasterzami – i to nie tylko okazjonalna, lecz w miarę stała, przejawiająca się w pełnieniu możliwych do przyjęcia posług, przez które stać się oni mogą „współpracownikami duszpasterskimi” i mogą być na przykład koordynatorami jakiegoś sektora duszpasterskiego, asystentami duszpasterskimi czy odpowiedzialnymi za dany dział duszpasterstwa parafialnego. Mogą być specjalnym obrzędem ustanawiani lektorami, akolitami czy nadzwyczajnymi szafarzami Komunii św. Natomiast w sytuacji braku kapłanów biskupi mogą – zgodnie z ich roztropnym osądem – oficjalnie powierzyć niektóre zadania diakonom, osobom konsekrowanym oraz wiernym świeckim (zawsze pod naczelnym przewodnictwem i odpowiedzialnością proboszcza), jak na przykład: celebrowanie liturgii słowa w niedziele i dni świąteczne nakazane,

¹⁰ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: tenże, *Konstytucje...*, nr 31, s. 135.

sprawowanie obrzędu chrztu, przewodniczenie celebracjom pogrzebowym, asystowanie przy zawieraniu małżeństw.

ROZDZIAŁ DZIESIĄTY: „INSTYTUCJE O WSPÓŁODPOWIEDZIALNOŚCI KOŚCIELNEJ”

W tym rozdziale omawiana instrukcja prowadzi nas w głąb zagadnienia związane-
go z jedyną słuszną „na dziś i na jutro” duchowością duszpasterstwa parafialnego,
jaką jest zasygnalizowana już wcześniej „duchowość komunii”. Tematyka ta star-
tuje z pułapu, który można by nazwać „przyziemnym”, jako że poświęcona jest
zarządzaniu dobrami, którymi każda parafia rozporządza. Niemniej i ten pułap
wpisany jest w ewangelizacyjno-misyjne posłanie Kościoła, realizowane za po-
średnictwem naszych parafii. W instrukcji bardzo wyraźnie wybrzmiewa zasada,
według której proboszcz nie może i nie powinien sam zarządzać dobrami Kościoła
(por. KPK 537 i 1280), lecz powinien to czynić we współpracy z odpowiednimi
członkami wspólnoty parafialnej. Z tego powodu w każdej parafii powinna być
koniecznie utworzona rada ds. ekonomicznych (minimalnie trzyosobowa). Jest
ona organem doradczym proboszcza, który jej przewodniczy, lecz nie zalicza się
do jej członków. Członkowie zaś mogą być – w liczbie ustalonej przez biskupa
albo samego proboszcza – mianowani przez niego lub wybierani przez wspólnotę
parafialną bądź spośród jej członków, bądź spoza niej. Chodzi o to, by członkowie
ci byli ekspertami kompetentnymi, zapewniającymi radzie skuteczną posługę,
a nie tylko formalne i nic dla parafii nieznaczące istnienie.

Nieco inaczej wygląda sprawa z parafialnymi radami duszpasterskimi, o któ-
rych zaistnieniu w parafiach danej diecezji decyduje jej biskup. Prawodawstwo
kościelne nie nakłada powinności, jak w przypadku rad ekonomicznych, powoły-
wania do istnienia rad duszpasterskich, niemniej daje sygnał o ich nieodzowności,
a nawet podkreśla ich konieczność. Zostało to niedawno uwyraźnione przez papie-
ża Franciszka, który z naciskiem zaakcentował, że bez rad duszpasterskich ani
biskupi nie mogą prowadzić diecezji, ani proboszczowie parafii¹¹. Owa „nie-
możność” wynika z przesłanki przede wszystkim teologicznej, która o Kościele
każe nam myśleć w kategoriach mistycznego Ciała Chrystusa, a naszą przynależ-
ność do niego przeżywać na wzór życionośnej obecności komórek w organizmie.
Skoro tak, to oczywiste powinno być dla wszystkich przekonanie, iż omawiana
rada nie może być przez nikogo traktowana jako zwykły organizm biurokratyczny.
Ona bowiem jest narzędziem uwydatnienia i urzeczywistnienia podmiotowości
ludu Bożego oraz uaktywnienia go jako uzbrojonego w charyzmaty uczestnika
misji ewangelizacyjnej. Będąc organem doradczym proboszcza i kierując się

¹¹ Zob. Przemówienie do księży, zakonników i zakonnice w katedrze św. Rufina *Kościół wzra-
sta dzięki atrakcyjności świadectwa* (4.10.2013), w: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/asyz_duchowni_04102013.html [dostęp: 1.07.2022].

normami ustanowionymi przez biskupa diecezjalnego, parafialna rada duszpasterska ma za zadanie studiowanie i badanie wszystkiego, co odnosi się do działalności duszpasterskiej, a następnie przedkładanie praktycznych wniosków, mających na celu promowanie zgodności życia oraz działania członków ludu Bożego – a w dalszej perspektywie także wszystkich ludzi – z Ewangelią. Główną więc funkcją rady jest poszukiwanie i formułowanie praktycznych propozycji w odniesieniu do inicjatyw duszpasterskich i charytatywnych parafii – zgodnie z programem diecezji. Wszystkie propozycje, wskazania i projekty duszpasterskie, przedkładane przez radę proboszczowi, muszą być przez niego poważnie rozważane, niemniej podlegają zawsze jego aprobacie, aby mogły wejść w życie – bowiem rada ma jedynie głos doradczy (zob. KPK 536 § 2). Kryteria odnoszące się do składu rady, metod wyboru jej członków, jak też celów i sposobów działania określa biskup. Ważne jest tylko to, by rada duszpasterska reprezentowała faktycznie wspólnotę parafialną, a więc była otwarta na wszystkich jej członków: kapłanów, diakonów, osoby konsekrowane i świeckich.

Pytania: Czy istnieje w twojej parafii parafialna rada duszpasterska i rada ds. ekonomicznych? Jak odbył się nabór członków do tych rad (jeżeli istnieje) i jak ci się układa współpraca z nimi?

ROZDZIAŁ JEDENASTY: „OFIARY SKŁADANE ZA UDZIELANIE SAKRAMENTÓW”

W ostatnim rozdziale instrukcja porusza kwestie, które dotyczą życia wspólnot parafialnych, ich funkcjonowania i misji ewangelizacyjnej. Kwestie te przynależą z natury rzeczy do sfery delikatnej, wrażliwej i w praktyce zróżnicowanej, w zależności od tego, w odniesieniu do jakiej części świata chcemy na ich temat rozmawiać. Chodzi o „kwestie finansowe”, a więc o ofiary pieniężne składane przez wiernych duszpasterzom przy okazji ich zróżnicowanej aktywności duszpasterskiej, jak też ofiary na potrzeby ogólnoparafialne. Podkreślona zostaje konieczność dobrowolności ofiar i unikania języka sprawiającego wrażenie, jakoby chodziło o „cenę do zapłaty”, o „wymaganą taryfę” czy o „podatek sakramentalny”. Podsuwa się też myśl o potrzebnym stosownego uwrażliwiania wiernych na odpowiedzialność za materialną stronę parafii i posługujących w niej duszpasterzy – tym bardziej że w niektórych krajach ofiara składana z racji sprawowania Mszy św. pozostaje nadal jedynym źródłem ich utrzymania (instrukcja sugeruje, aby ofiary składane przy okazji sprawowania sakramentów przeznaczane były na potrzeby parafii, a tylko „ofiary mszalne” – na potrzeby celebransów). Duszpasterzy natomiast uwrażliwia się na potrzebę dawania świadectwa wyrażającego się w oszczędnym trybie życia i odpowiedzialnym sposobie zarządzania majątkiem parafialnym, z uwzględnieniem rzeczywistych potrzeb wiernych, zwłaszcza

najbardziej potrzebujących i najbiedniejszych, którym nie można odmawiać posługi duszpasterskiej – na przykład sprawowania Mszy św. – z powodu niezłożenia przez nich ofiary pieniężnej.

Wolna wypowiedź: Czy jest coś, co chciałbyś zasygnalizować odnośnie do kwestii związanych z finansową stroną aktywności duszpasterskiej kapłanów twojej diecezji?

ZAKOŃCZENIE

W zakończeniu analizowanej instrukcji pobrzmiewa pragnienie, by jej publikacja oraz dotarcie do wspólnot parafialnych poszczególnych Kościołów lokalnych przyczyniły się do refleksji nad tym, jak w dzisiejszym dynamicznym kontekście kulturowo-społecznym odnowić ducha misyjnego w parafiach. Zostaje też wyrażona nadzieja, że owa refleksja przyczyni się do podejmowania konkretnych inicjatyw prowadzących do takiej odnowy, bo przecież każda parafia, jako podstawowa jednostka strukturalna diecezji, powinna charakteryzować się takim stylem duszpasterskiego oddziaływania, który skutecznie wspomagałby jej wiernych w dorastaniu do życia Ewangelią, a przez to przyczyniał się do postrzegania parafii – również poza ich zasięgiem, na forum ogólnodiecezjalnym – jako centra promując szeroko pojętą misję ewangelizacyjną.

BIBLIOGRAFIA

- Franciszek, Adhortacja *Evangelii gaudium*, 24.11.2013.
- Franciszek, Przemówienie do księży, zakonników i zakonnice w katedrze św. Rufina *Kościół wzrasta dzięki atrakcyjności świadectwa*, 4.10.2013, w: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/asyz_duchowni_04102013.html [dostęp: 1.07.2022].
- Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte* (2001).
- Kodeks prawa kanonicznego*, Poznań 1984.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, Instrukcja *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, wyd. polskie, Wrocław 2020.
- Ripa A., Prezentacja Instrukcji Kongregacji ds. Duchowieństwa *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, „L'Osservatore Romano”, wyd. polskie, 9 (2020), s. 35-37.
- Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, w: tenże, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, tłum. polskie, Poznań 2002, s. 236-58.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: tenże, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, tłum. polskie, Poznań 2002, s. 104-166.

Wielebski T., *Wokół instrukcji „Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła”*, „Studia Ełckie” 23 (2021) nr 2, s. 223-238.

Żądło A., *Parafia w trzecim tysiącleciu*, Kielce 1999.